

GYVENIMAS PELKININKŲ KAIME: ŠVENTĖS IR KASDIENYBĖ

Apie savo senelių, pelkininkų Marios ir August Scherkus'ų gyvenimo būdą, charakterio savybes, įpročius, šeimos šventes ir aprangą papasakojo Kintų evangelikų liuteronų bažnyčios tarybos pirmininkė Laima Virginija Mačėnienė (gim. Scherkus). Jos seneliai ir proseneliai iš tėvelio pusės – tikri vabališkiai – Vabalų (vok. Wabbeln) kaimo (Šilutės r.) gyventojai. Šis tipinis pelkininkų kaimas įsikūręs sausesniame ruoželyje tarp Minijos upės ir Aukštumalos pelkės, randasi 7 kilometrai nuo Kintų.

pav. 1

Laima Virginija Mačėnienė (gim. Scherkus) prie savo nupinto Advento vainiko ir šeimoje išsaugotų daiktų Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje, 2023

Parapijos pirmininke L. V. Mačėnienė išrinkta nuo 2005-ųjų. Šiose pareigose ji pakeitė Maksą Šukį, žveją iš Mingės kaimo. Kintiškiai ja pasitiki, nes yra savas žmogus. Šios pareigos – tai tarnystė, kuri atliekama be atlygio, iš pasišventimo. Tik tas, kuris myli savo kraštą, jo istoriją, gerbia protėvius, gali tinkamai atlikti visas užduotis. Kitaip būtų nelengva. Laima prisipažįsta, kad kartais pavargsta, bet mano, kad visa senųjų vabališkių karta pasidžiaugtų tuo, kad ji rūpinasi parapijos reikalais ir niekada nenuleidžia rankų.

Kol nebuvo atlikti melioracijos darbai, potvyniai apsemdavo Vabalų kaimą du kartus per metus – pavasarį ir rudenį. Kasmet būdavo užliejamos pievos. Vanduo pasiekdavo kiemus, ūkinius pastatus.

Tuomet gyventojai vieni su kitais susisiekdavo tik valtimis. Kiekvienas kiemas turėjo po dvi šias svarbias susisiekimui priemones.

Pelkininkų gyvenimas nebuvo lengvas. Čia išgyventi galėjo tik fiziškai stiprūs žmonės. Toks buvo ir August Scherkus. Jis net garbingame amžiuje dar sugebėdavo atbulas peršokti per griovį.

Laima augo vienturtė. Jos mama – tikra žemaitė iš Telšių, o tėvelis gimė ir užaugo Vabalų kaime. Vaikystėje didžiąją dienos dalį ji praleisdavo pas senelius, tėvelio tėvus, kurių sodyba, kol buvo nenugriauta (iki 1979-ųjų), stovėjo greta tėvų namų.

Tarybiniais laikais Vabalų kaime vykdavo patikros. Kartas nuo karto čia užsukdavo paskirtas partinis veikėjas, kuris apeidavo visus tikrindamas ar nėra vartojama vokiečių kalba, ar šeimos nesirenka prie vaišių stalo religinių švenčių progomis. Prisiminus šiuos sunkius metus, atsidūstama ir pasidžiaugiama, kad valdžios atsiųstas stebėtojas buvęs sukalbamo charakterio, neskūsdavo. Žinoma, už tai reikėdavo jam atsilyginti, pavaišinti. Kada Laima pradėjo lankyti mokyklą, ji buvo itin guvus, šnekus vaikas. Artimiesiems tekdavo nerimauti, kad mergaitė mokytojai neišpasakotų, kas namuose iš tiesų vyksta, kas kalbama.

Oma ir Opa tarpusavyje ir su savo vaikais kalbėdavo vokiškai. Vabaluose gyveno ir tokių šeimų, kurios tarp savęs kalbėjo šišioniškių tarme. Pasak Laimos, senieji vabališkiai buvo baigę vokišką mokyklą, tačiau namie bendravo nebūtinai vokiškai. Kaimynai Geruliai kalbėdavo lietuvininkų kalba. Jie, kaip ir visi, mokėjo vokiečių, bet tarpusavyje bendravo lietuviškai. O Laimos seneliai ir su kaimynais, ir su savo šeimos nariais, vaikais kalbėdavo vokiškai, nors lietuviškai puikiai skaitė ir rašė.

Laimos pasakojimas iliustruojamas didesne dalimi tėvelio nuotraukomis. Ernst Scherkus turėjo fotoaparata, mėgo fotografuoti. Jis įamžino šeimos šventes ir kasdienybės akimirkas Vabalų kaime.

Šiandieną L.V. Mačėnienė ne tik rūpinasi Kintų evangelikų liuteronų bažnyčios reikalais, bet ir puoselėja svajonę atstatyti senelių sodybą. Tai būtų duoklė dingusiai praeičiai, protėvių atminimui. Ten ji svajoja svetingai sutikti visus, besidominčius Klaipėdos krašto praeitimi ir pelkininkų gyvenimu. Šis pasakojimas – tai Laimos Virginijos Mačėnienės prisiminimų kelionė į vaikystės pasaulį, kuriame be mamos ir tėvelio, kitų artimųjų ją lydėjo ypatingai brangūs žmonės – senelis August Scherkus, kurį vadino Opa ir močiutė Maria Scherkus (gim. Guddat), kurią vadino Oma.

pav. 2

Iš dešinės stovi Kazys Andriuška, būsimas Mėtos Scherkus vyras, Mėta Scherkus, Helene Scherkus.

Iš dešinės sėdi: August Scherkus, Maria Scherkus (gim. Guddat), Edith Scherkus, Maria Scherkus (gim. Behrendt), Augusto mama. Ji ant kelių laiko proanūkį Bruno Scherkus pirmagimį Helenės sūnų. 1951 m.

BULVIŲ AUGINIMAS

Bulviakasis Marios ir August ūkelyje buvo svarbus ir laukiamas, nes bulvininkystė pelkininkus rengė ir maitino. Tai buvo svarbiausias jų pragyvenimo šaltinis. Nei rugių, nei kviečių ar miežių durpėse niekas neaugino. Buvo kalbama, kad „Pelkininkai liubėjo ropes (bulves) mainyti į grūdus.“¹

Bulvių laukuose svarbiausi pagalbininkai buvo arkliai, kuriuos apaudavo specialiu, tik pelkininkams žinomą arklių apavą – medinėmis klumpėmis. Jos buvo reikalingos tam, kad durpingoje žemėje arklio kanopos neklimptų. Iš medžio išskaptuotą apavą mokėjo pasigaminti kiekvienas pelkininkas. Medinis arklių apavas buvo dviejų tipų – pagamintas iš vientiso medžio arba iš medinės lentelės su pritvirtintais metaliniais lankais. August Scherkus turėjo savo kalvę. Ją nugriovė tik apie 79-tuosius metus, kai Opa mirė, o Oma išvyko gyventi į Vokietiją.

pav. 3

Vabalų ir Aukštumalės žmonės. Opa August Scherkus (brigadininkas), kairėje sėdi Maria Gerulis, iš dešinės: Hedwig Pipirs, Monika Bruskius, Ella Barkait, Gretė Bendik.

August Scherkus ne tik kaustė arklius, bet ir gamino jiems apavą. Išliko nuotrauka, liudijanti tokių arklio klumpių naudojimą žemės ūkyje net ir XX amžiaus 8–9 dešimtmečiais, kai jau buvo atlikti drenažo darbai.

Opa nenorėdavo prisileisti pagalbininkų prie bulviakasio darbų. Savo bulves jie kasė dviese su Oma. Dirbo ramiai, tvarkingai ir kruopščiai. Vaikaitė prisimena kaip Opa sakydavo: „Man talkininkai bulves sudaužys, neatsargiai mes.“ Jie buvo įsitikinę, kad svarbu saugoti kiekvieną bulvę, o jaunesni

¹ <http://www.lkz.lt/?zodis=pelkininkas&id=2212644000>

žmonės gali jas sukapti, numesti ir daržovės gali imti pūti. Po bulviakasio August Scherkus bulves susikraudavo į savo motorinę valtį ir plukdydavo parduoti į Klaipėdos turgų

pav. 4

Arkliui dedamos klumpės. Jau šlapia ir jis gali įklimpti. Prie tvarto (*staldžio*) Mėta Scherkus su vyru Kaziu Andriūška.

Marią ir August Scherkus'us išgarsino žinomo fotožurnalisto Bernardo Aleknavičiaus nuotrauka, kuri buvo padaryta Vabalų kaime bulviakasio metu. Išraiškinga pelkininkų apranga ir laikysena, naščiai ir *kiociai* (krepšiai) krito į akį dailininkei Evai Labutytei. Ji nuotrauką meniškai interpretavo ir panaudojo Ievos Simonaitytės kūrinio iliustracijai.

pav. 5

Opa August Scherkus (gim. 1899 m.)
Oma Maria Scherkus (gim. Guddat, 1901 m.). Fotokorespondento Bernardo Aleknavičiaus daryta nuotrauka. 1976 m.

pav. 6

Ievos Labutytės iliustracija Ievos Simonaitytės autobiografinėi apysakai „... o buvo taip“

NAMŲ PAMALDOS

Vienu metu Opa ir Oma lankė Kintų bažnyčią, tačiau buvo metas, kada jie priklausė ir Saugų parapijai. Šeimos albume išsaugotos nuotraukos iš Laimos tėčio konfirmacijos Saugų evangelikų liuteronų bažnyčioje. Konfirmavo kunigas diakonas Martynas Klumbys.

Šiltuoju metų laiku į namus atvykdavo kunigas Ernstas Roga (žiemą, kai buvo užpustyta, buvo sunku susisiekti). Kunigas mašinos neturėjo, todėl tik sušilus orams lankė parapijiečius su mopedu ar dviračiu. Tuomet ne tik pasimelsdavo, bet ir pabendraudavo, pasivaišindavo Omos pyragu.

Kai nėjo į bažnyčią, Oma ir Opa meldėsi namuose. Sekmadienis buvo ypatingai ramus. Iki namų pamaldų būta mažai kalbų. Jokio triukšmo, jokio šurmulio. Tai tylos metas... Tik po pamaldų visi šeimos nariai galėjo susirinkti prie *kafijos* puodelio ir pyrago.

pav. 5

Laimos Virginijos Mačėnienės (gim. Scherkus) šeimoje išsaugotos religinės knygos. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

Šventą Raštą skaitė vokiečių kalba, giesmes giedojo iš vokiškų giesmynų. Šeimos Biblija šiandieną saugoma pas Helenes dukrą Lolitą Vokietijoje. Pamokslų rinkinio – *evangeliškų mišknygių* vokiečių kalba nepavyko išsaugoti. Laima prisimena kaip vaikystėje ji atversdavo šios išpūdingos knygos pirmą lapą, o ten buvo surašyti šeimos narių vardai ir pavardės, gimimo datos. Tai buvo brangi šeimos knyga. Pamaldos senelių namuose jai įsiminė visam gyvenimui: „Aš tada buvau dar vaikas. Pamenu, sekmadieniais, Opa su Oma giedodavo ir meldavosi. Turėjau tyliai sėdėti ir klausytis. Ne viską supratau, nes abu giedojo ir meldėsi vokiečių kalba.“ Tik pabaigęs August Scherkus atversdavo Bibliją ir rodydavo vaikaitei spalvotus paveikslėlius. Religinis dalykus jis aiškino vaikui suprantama lietuvių kalba, kurioje skambėjo nemažai šišioniškių žodžių.

Suknelė senelių namuose vadinta *kleide*, kėdė buvo *štūlis*, o staltiesė ar kitas užtiesalas – *dekis*. Vandeniui pasemti naudotas samtelis, kurį vadino *štipeliumu*, o ant pietų stalo, šalia pagrindinių patiekalų buvo patiekiamas padažas, vadinamasis *zosas*.

KASDIENINĖ IR ŠVENTINĖ KAFIJA

Sekmadienis – šventa diena. Oma ir Opa niekada tą dieną nedirbdavo ir neleisdavo kitiems dirbti jokių darbų. Jie meldėsi, giedojo, bendravo su artimaisiais. Niekas niekur neskubėjo.

Kasdieniams pusryčiams privirdavo kitokios *kafijos*, ne iš kavos pupelių. Ryte užsikaisdavo didžiulį arbatinį, ten įpildavo pieno ir gurkšnodavo. O sekmadienį susimaldavo kavos pupeles ir po namų pamaldų gerdavo tikrą kavą su pyragais. Atskirai įpildavo pieno ir kas norėjo juo *kafiją* užsibalindavo. Tai sekmadieninė *kafijos* gėrimo ceremonija. Tą dieną tėvus aplanko vaikai, atvažiuoja giminės, užėina kaimynai. Visi buvo vaišinami pyragu. Oma ir Opa, būdami dviese, nebuvo įpratę vaišintis. Bet sekmadienį jie niekada vieni ir nebuvo! Pagal tradiciją juos aplankydavo kažkas iš artimųjų ar šalia gyvenantys vaikai. Visi susirinkdavo sekmadienio popietę.

PADĖKA UŽ MAIŠTĄ

Namuose buvo teikiama išskirtinė pagarba duonai. Jeigu nukrisdavo bent gabalėlis, jo nebuvo galima išmesti. Reikėjo paimti, nusipūsti ir toliau valgyti. Taip auklėjo vaikus.

Sviestą gaminosi naminiį. Sumušdavo su sviestamuše. Kai sudėdavo į indelius, vidury įspausdavo kryželį. Omos sviestas visada buvo su kryželiu.

Opos ir Omos namuose buvo dėkojama Dievui už maistą. Prieš valgį tam buvo skiriamos kelios minutės rimties. Sukryžiuotos rankos ir mintimis išsakoma malda – tai sakrali kasdienybės akimirka, kuri Laimai išliko prisiminimuose iš vaikystės.

Į maistą buvo žiūrima su pagarba, todėl prie stalo nebuvo jokių kalbų. Valgymas buvo šventas dalykas. Nesvarbu, ar tai buvo pietūs, ar pusryčiai, ar vakarienė. Eilinę dieną visada buvo valgoma tyloje. Ir Laima buvo išmokinta, kad kai valgoma, niekada nekalbama. *Kafijos* gėrimo ceremonija – jau kitoks buvimas su svečiais ir artimaisiais, kurį lydėdavo gyvas pašnekesys. Bet susėdus pusryčių, pietų ar vakarienės, prie stalo buvo būtina tyla.

pav. 6

Iš dešinės sėdi Viktorija Andriuška (Mėtos dukra), Mėta Andriuška (gim. Scherkus), jos vyras Kazys Andriuška, Bruno Scherkus, Helenes pirmagimis, toliau Maria Scherkus (gim. Guddat), jos dukra Edith Gudowius (gim. Scherkus), šalia jos tėvas August Scherkus ir Lothar Gudowius, Edith vyras.

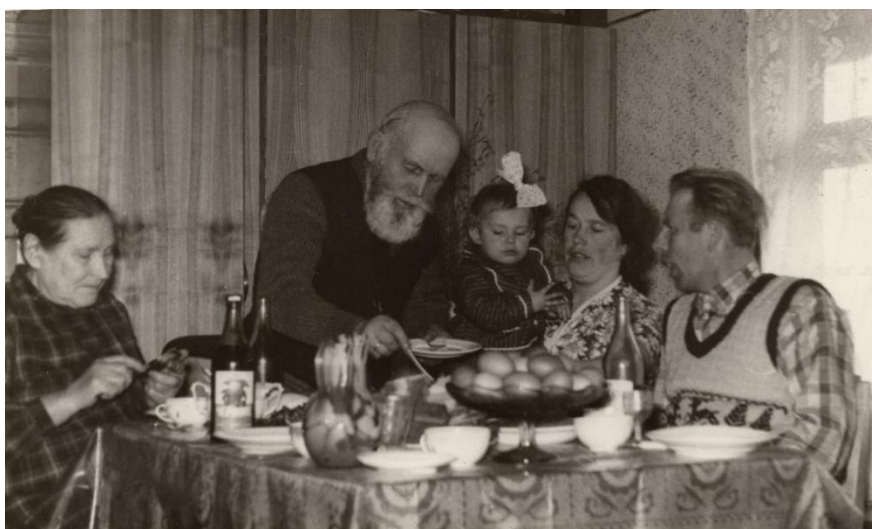
Vabalai 1961 m. Oma ant rankų laiko vaikaitį Viktor Gudowius, Edith pirmagimis.

ŠVENTĖS

Vabalų kaimas buvo nutolęs nuo mokyklų, todėl tarybiniais metais mokiniai išvykdavo į pamokas visai savaitei ir buvo apgyvendinami bendrabučiuose. Per Šventas Kalėdas ir kitas religines šventes mokytojai neišleisdavo mokinių į namus. Tik jeigu sutapdavo laikas su savaitgaliu, vaikai sugrįždavo ir kartu su tėvais dalyvaudavo šventėje.

Tą dieną kambaryje buvo užtraukiamos užuolaidas, kad pašalinė akis nedirstelėtų į vidų. Ant stalo stovėjo papuošta eglutė. Buvo giedamos giesmės, skaitomas Šventasis Raštas.

Per Velykas Laimos mama Vanda mėgo su vašku išmarginti margučius. Tačiau Vabaluose niekada nebuvo tokios tradicijos. Kiaušiniai būdavo nudažomi spalvotais kiaušinių dažais, kuriuos vietiniai gaudavo iš Vokietijos. Vaikus lankė Velykų zuikis. Mažieji susisukdavo lizdelius ir ten rasdavo Velykų zuikio padėtų dovanėlių.

pav. 7

Velykos Opos ir Omos namuose. Iš dešinės sėdi Ernst Scherkus, šalia Vanda Scherkus (gim. Bagočiutė), ant rankų laiko dukrą Laimą Scherkus, toliau August Scherkus ir Maria Scherkus (gim. Guddat).

Vabalai, 1968 m.

Kai buvo švenčiamos Sekminės, Opa beržais išpuošdavo namus. Šakų prikaišydavo gerajame kambaryje už balkių ir prie trobos laukinių durų. Karvėms (laikė vieną arba dvi) uždėdavo beržo šakelių vainikus.

Vasarą buvo smagu susirinkti sodybos kieme, švęsti gimtadienius. Opa August ir tėvelis Ernst grojo bandonija, lūpine armonikėle. Visi mėgo pašokti. Šokdavo poromis prasikeisdami. Mokėjo tradicinius šio krašto šokius.

pav. 8

Iš kairės stovi Mėta Andriuška (gim.Scherkus), Kazys Andriuška, Mėtos vyras, Heinrich Guddat, Omos broils, Ernst Scherkus, Edith Gudowius (gim. Scherkus), jos vyras Lothar Gudowius ir Helene Pluschies (gim. Scherkus) su dukra Marina.

pav. 9

Prikyje Edith (gim. Scherkus) šoka su savo vyru Lothar Gudowius

pav. 10

Krikštijama Irena Andriuškaitė, Mėtos podukros Rūtos pirmagimė. Kintų mažoji bažnyčia 1955m.

**Iš dešinės stovi: August Scherkus, Ernst Scherkus, Lida Kulinn.
Maria Scherkus (gim.Guddat) ant rankų laiko pakrikštytą Ireną.
Krikštatėviai: Ernst Scherkus ir Lida Kulinn.**

OMA MARIA SCHERKUS (GIM. GUDDAT)

Gimė 1902 metais Vabalų kaime.

Ne tik vaikystėje, bet ir paauglystėje Laimą su Oma siejo ypatingas ryšys. Miegodavo kartu. Šis ypatingas laikas turėjo savo ritualą. Sugrubusi Omos ranka glostydamo mažą galvelę tol, kol miegas nusinešdavo vaikaitę į savo karalystę. Ir taip kiekvieną kartą... Tai buvo tylūs, paprasti vakarai...

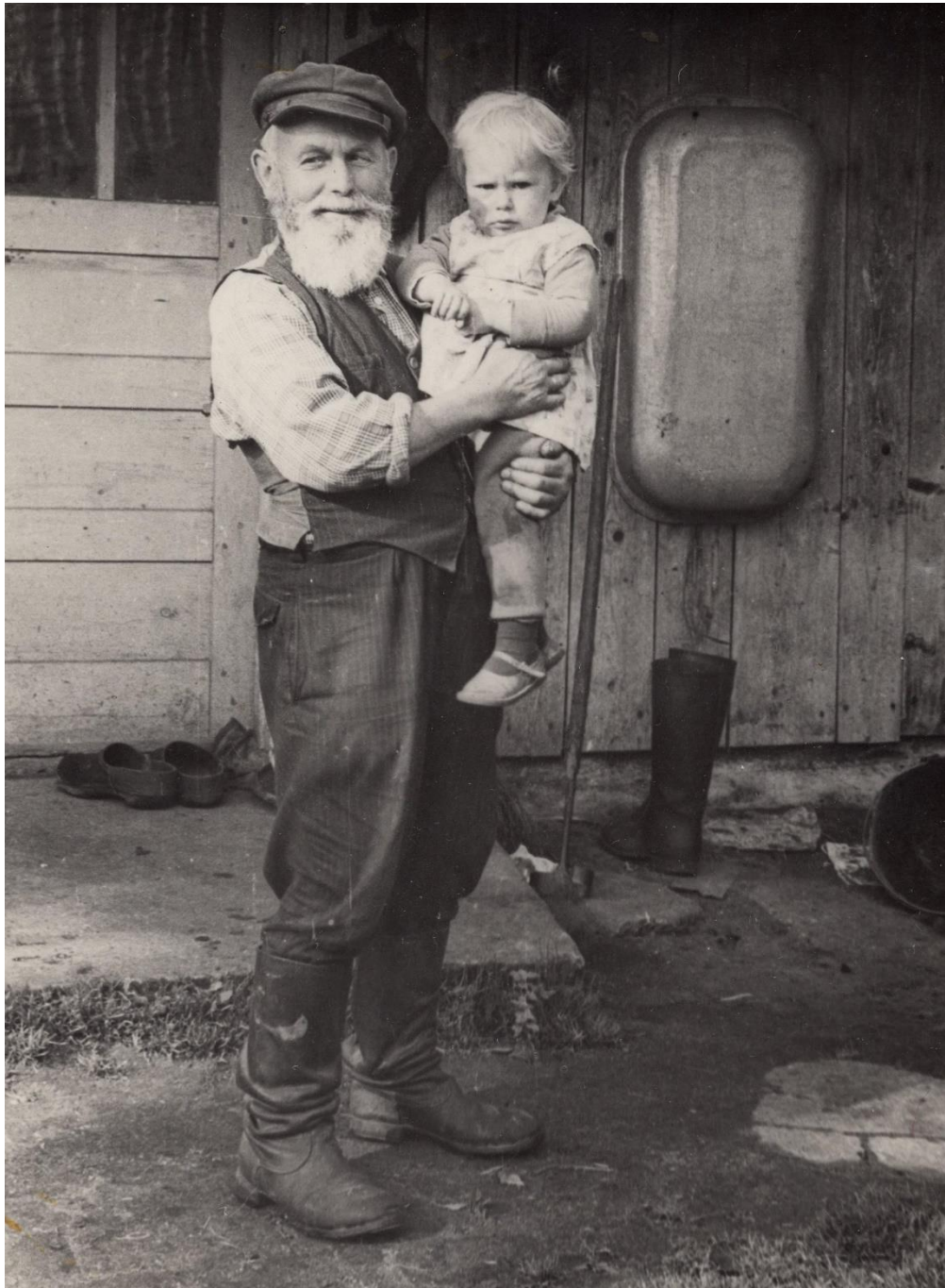
Ryte, išlipus iš lovos, Oma būtinai atsiklaupdavo, rankas susidėdavo maldai ir tik tada pradėdavo savo dieną. Nors evangelikų liuteronų tikybos žmonės nėra įpratę žegnotis patys ir žegnoti kitus, bet Oma buvo itin pamaldi ir kiekvieną artimą žmogų išlydėdama iš namų peržegnojo. Laima ir šiandien tai ryškiai prisimena: „Išsina Opa kažkur į laukus – ir matau kaip Oma jį peržegnoja. Išsina mano tėtis iš namų – Oma vėl peržegnoja iš už nugaros. Kiekvieną peržegnojo be žodžių. Tai buvo daroma tylomis.“

Oma meldavosi mintyse. Jos maldos žodžių niekam neteko išgirsti. Ryte, kai keldavosi ir vakare, kai eidavo miegoti, visada atsiklaupdavo.

Rengdavosi senoviškai. Sijoną turėjo smulkiai klostytą. Jisai buvo ne juodas, o tamsiai rudas. Šiuršis buvo tamsus. Juodų skarų nemėgo dėvėti, ryšėjo tik šviesias. Delmonas buvo tamsios spalvos, kukliai pasiuvinėtas. Laima prisimena kaip kartą Oma rengėsi, ruošėsi kažkur išvykti (tai pasitaikydavo itin retai). Tuomet ji rišosi delmoną su juostele.

Oma buvo puiki šeimininkė, mokėjo gaminti įvairius patiekalus, o ypač skaniai paruošdavo bulvių košę. Ir Laima išmoko iš Omos skaniai košę sugrūsti. Už tai ji sulaukia pagyrimų ir klausimų: „Iš kur tu išmokai tokią košę gaminti?“ Jaunystėje Oma tarnavo netoliese buvusiam dvare, kur reikėjo gaminti maistą. Ten bulvių košę ji privalėjo paruošti itin tobulai. Reikėdavo dvaro ponams įtikti ir taip išplakti košę, kad nebūdavo nei vieno „gumbuliuko“.

Paskutiniai gyvenimo metai Omai buvo nelengvi. Jai buvo labai skaudu prarasti vyrą. Gelbėjo tik tikėjimas ir viltis pasimatyti po mirties. Atsisveikindama ji pasakė: „Mudu greit susitiksime, aš žinau.“

pav. 11

Opa August Scherkus su vaikaite Laimute ant rankų

OPA AUGUST SCHERKUS

Gimė 1899 metais Vabaluose.

Opa labai mylėjo vaikus ir vaikai jį mylėjo. Prie sodybos, tarp dviejų beržų, buvo padaręs jiems sūpuokles. Ten visi susibėgdavo pasisupti. Laima prisimena: „Labai mėgo vaikus mano Opa. Liemenės „kišeniuki“ visada turėdavo saldainių. Sutikęs vaikus parodydavo „traukinuką“ – atlikdavo judesius, pamėgdžiojančius kaip traukinys įsibėgėja, kaukia. Sakydavo: tū tū tū!...“. Visi prašydavo: „Dar parodyk!“

Opa žiemos metu pindavo iš vytelių. Labai daug krepšių pripindavo – ir sau, ir pardavimui. Pindavo skalbinių skrynias. Jas veždavo parduoti į Šilutės turgų.

Be Opos žinios niekas negalėjo net obuolio nuo šakos nuskinti. Jis sakydavo: „Aš pats nueisiu, nuskinsiu, surinksiu nuo žemės...“ Opa parišdavo šakas ir stengdavosi išsaugoti kiekvieną vaisių. Obuolius ir kriaušes per žiemą laikydavo *šaltojoje kamaroje*. Juos mėgdavo kepti krosnyje. Žiema troba kvėpėdavo obuoliais ir kriaušėmis...

Opa turėjo šautuvą, tačiau didelis medžioklės mėgėjas jis nebuvo. Šautuvas padėdavo apsaugoti bulvių derlių nuo šernų. Nušaudavo ir kieme pasirodžiusius usurinius šunis, nes manydavo, kad jie gali užnešti pasiutligę.

August nebijojo kalbėti apie mirtį. Prašė jį numirusį paguldyti „su pataliukais“ – užkloti balta antklode. Jokiu būdu nenorėjo būti paguldytas į karstą su batais ir kostiumu. Sakė: „Aš išeinu miegoti.“ Visi namiškiai tai žinojo. Atėjus laikui prašymas pagarbiai buvo išpildytas. Ši sena laidotuvių tradicija nebuvo pamiršta ir Vokietijoje. Taip į paskutinę kelionę buvo išlydėti ne tik Opa ir Oma, bet ir mirę jų vaikai.

MAMA VANDA SHERKUS (GIM. BAGOČIUTĖ)

Laimos mama į Vabalus atitekėjo iš Telšių. Ji tikra žemaitė, tačiau priėmė vyro giminės tradicijas. Į savo pusę švenčių švęsti nevažiuodavo. Iš anytos mokėsi kepti pyragus. Vabaluose vyko visi svarbiausi naujos šeimos gyvenimo įvykiai.

Mamos giminei patiko šis kraštas. Visi džiaugėsi, kad seneliai nuoširdūs, mieli ir svetingi žmonės, tačiau, dėl kultūrinių skirtumų kildavo nesusipratimų. Mamos seserims rūpėjo, kad mažoji dukterėčia Laimutė nepradėtų kalbėti, kaip joms atrodė, svetima kalba. Savo seseriai jos patardavo: „Tu žiūrėk, kad tavo vaikas nepradėtų kalbėti vokiškai. Tu tik žiūrėk!..“ Nors Laima buvo girdėjusi panašių kalbų šeimos rate, bet priešiško neįjuto. Visi labai gražiai sutardavo, susėsdavo prie bendro stalo. Prisiminimai liko tik patys geriausi.

Vyro pusėje Vandai nelengva buvo priprasti prie vietinių punktualumo, griežtos dienotvarkės. Laima pasakoja: „Mama yra nusiskundusi, kad viskas čia būtinai vyksta taip ir ne kitaip. Keltis reikėjo anksti, 5 valandą, pietūs buvo tik nustatytu laiku. Ir jokių nukrypimų. Reikėjo žinoti tikslų laiką kada galima į svečius pas mano senelius, mamos uošvius ateiti. Seneliams buvo svarbus pietų miegas, tada nebuvo galima trukdyti. Vėliau kaip devintą vakare, jie jau miegos. Sekmadienį buvo nevalia praverti durų iki dvyliktos valandos, nes vyko namų pamaldos.“

pav. 12

Mama Vanda Scherkus (gim. Bagočiutė) su dukrele Laimute ant kelių. Šalia tėvelis Ernst Scherkus.

paiv. 13

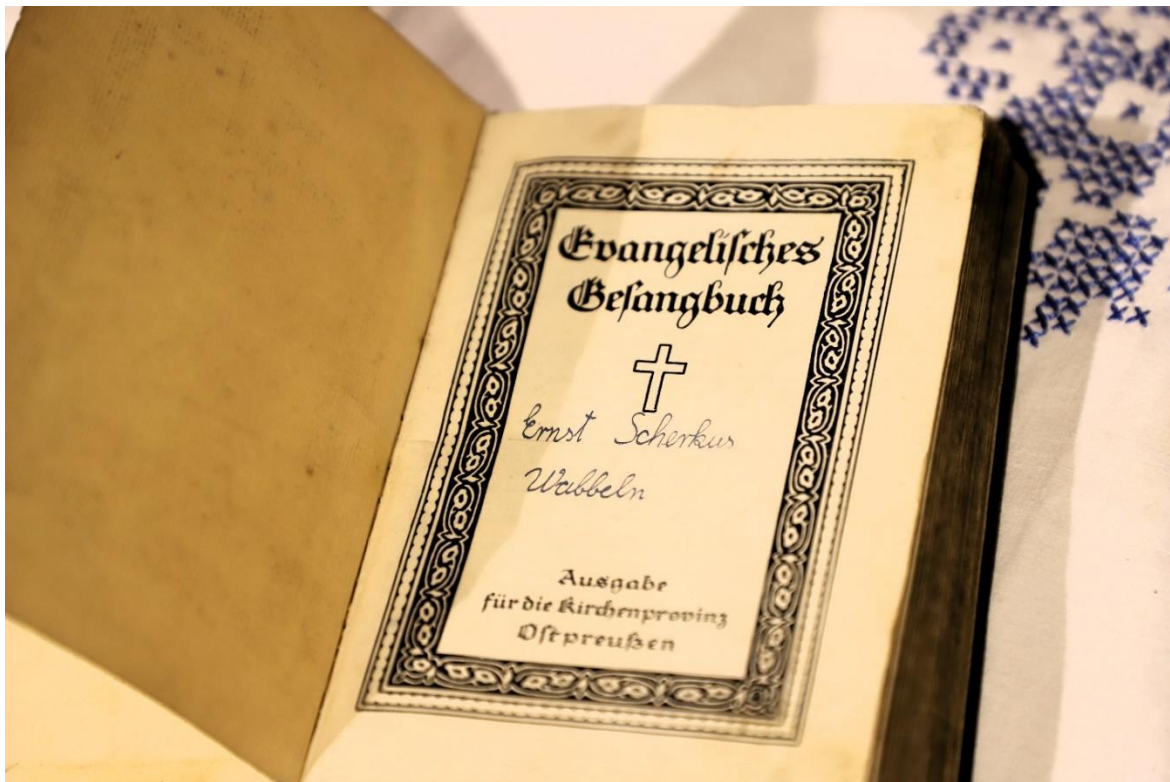
Susiėjimas Aukštumalėje 1966 m.

Mamos sesuo iš Žemaitijos atsikėlė gyventi į Aukštumalę. Didžioji dalis čia esančių yra jos giminės. Mama Vanda Bagočiūtė stovi penkta iš kairės. Būsimas uošvis August Scherkus sėdi viduryje.

RELIGINĖS KNYGOS

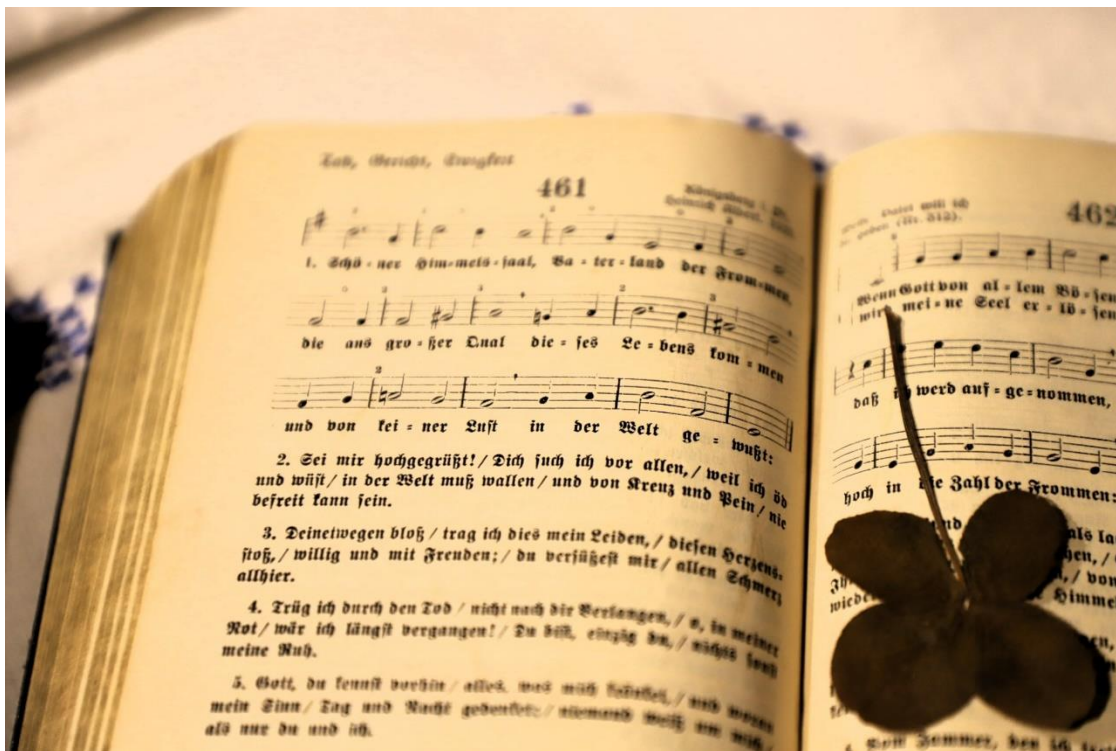
Kiekvienas šeimos narys turėjo savo giesmių knygą iš kurios giedojo. Opa August Scherkus į karstą buvo įdėtas giesmynas su gerokai apsitrynusiu viršeliu. Iš jo Opa giedojo kiekvieną sekmadienį. Vaikams buvo prisakyta būtent šį giesmyną jam įdėti į paskutinę kelionę. Oma, išvykdama į Vokietiją, pasiėmė giesmyną ir Šventąjį Raštą. Kai mirė, giesmių knyga buvo padėta jai ant krūtinės, šalia sudėtų rankų. Savo brangiam tėveliui į paskutinę kelionę dukra Laima įdėjo gražiausią, beveik naują giesmyną su puošniu bronziniu viršeliu.

Laima išsaugojo dvi tėčio Ernst Scherkus giesmių knygas, kurias ir dabar dažnai paima į rankas, pavarto kaip brangų prisiminimą. Vienos knygos pirmajame lape įrašyta tėčio gimimo diena, mėnuo, metai. Kitame giesmyne yra likę Omos sudžiovinti keturlapiai dobilai. Laima spėja, kad taip pažymėtos mėgstamiausios giesmės.

pav. 14

Laimos Virginijos Mačėnienės (gim. Scherkus) šeimoje išsaugota religinė knyga. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

pav. 15

Laimos Virginijos Mačėnienės (gim. Scherkus) šeimoje išsaugota religinė knyga su keturlapiu dobieliu. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

1944 METŲ SPALIS

1944 metų spalį, kartu su kitais Klaipėdos krašto gyventojais Šerkusų šeima buvo priversta trauktis į Vakarų. Tačiau su arkliais pakinkytu vežimu ir manta jie nuvyko tik iki Ragainės (dabar Nemanas). Iš ten turėjo sugrįžti, nes svarbus tolesnei kelionei tiltas buvo susprogdintas. Laimos tėveliui Ernstui tuomet tebuvo 13-ka.

Atgal į Vabalus šeima sugrįžo po dviejų savaitių. Namai buvo neužimti. Matomai nuo atėjusių „užtūpimo“ išgelbėjo ne tokia patogi vieta ir ne kiekvienam priimtina pelkininkų butis. Į savus namus sugrįžo ir kaimynai Krampai.

Visi kiti Omos ir Opos artimieji baigiantis karui sėkmingai pasitraukė į Vokietiją. Tarybiniais metais ryšys buvo palaikomas laiškais ir mažais siuntinukais. Atsiradus galimybėms išvykti ir prisijungti prie savo šeimos narių, Opa ir Oma nepasinaudojo. August Scherkus sakydavo: „Aš čia gimiau, čia ir mirsiu.“ Marija Scherkus išvyko į Vokietiją su dora Helene tik po vyro mirties.

OMOS IŠVYKIMAS. 1975 METAI

Dukra Helene daugelį metų teikė prašymus išvykti į Vokietiją, bet juos valdininkai nuolat atmesdavo. Tuomet kažkas patarė išvykti kartu su mama. Nors vilties turėjo mažai, bet tą sykį leidimus gauti pavyko.

Omos seserys ir jauniausia dukra Edith jau gyveno Vokietijoje. Po ilgo nesimatymo visiems norėjosi susitikti, bet atsisveikinti su tėviške Omai buvo sunkus. Kai suprato, kad reikės išvažiuoti, gyvenimas staiga pasikeitė. Iki tol sveikata nesiskundusi ir pas gydytojus nesilankiusi moteris miegant iškrisdavo iš lovos ir nebeatsistodavo. Kūną sukaustė nerimas, žodžiai įstrigdavo gerklėje...

Kelionė traukiniu į Vokietiją buvo itin sunki. Širdies skausmas dėl paliktos tėviškės buvo laikinai atėmęs kalbą. Nuvykus į Vokietiją, dukra Edith rašydavo nerimo pilnus laiškus Lietuvoje likusiems artimiesiems. Ji nuogaštadavo, kad „mama atrodo labai prastai“. Palikusi tėviškę Oma Vokietijoje pragyveno du metus.

OPOS IR OMOS NAMAI IR IŠLIKĘ DAIKTAI

Laima atsimena kas ir kur stovėjo senelių namuose. Patalpą, kurioje laikė maistą, vadinto *šaltąja kamara* arba tiesiog *šaltąja*. Tai buvo kambarys trobos gale, be langų, su plukta asla. Ten net vasarą buvo vėsu.

Šaltojoje šeimnininkaudavusi Oma. Kadangi patys gaminosi sviestą, grietinę, ši patalpa buvo labai svarbi. Ten stovėjo maisto spinta, kur buvo laikomi įvairūs produktai ir Omos naminiai vaistai – gyvačių ir rupūžių užpilai. Pasak Laimos, nelinksmai atrodydavo butely susiraičiusi angis ar spiritu užpilta rupūžė. Šiuos vaistus naudojo išoriniams trynimams. *Šaltojoje* visada buvo užtrauktos užuolaidos.

Šiltuoju metų laiku *šaltoji kamara* prisipildydavo džiovinamų vaistažolių kvapais, o per žiemą ten buvo laikomos kriaušės ir obuoliai.

Troboje buvo vienas kambarys, kur stovėjo iš vytelių nupintos skrynios su skalbiniais ir *mangalis*, su kuriuo lygindavo patalynę. Laimai vaikystėje buvo įdomu pasukti didelį geležinį *mangalio* ratą, tačiau lyginti su tokiu prietaisu buvo gana sunku... „Matydavau kaip patalynę lygindavo. Ji buvo ne tik pirktinė, bet ir namų audimo. Buvo likę ir senųjų staltiesių, nes Oma audė“, – pasakoja Laima. Išliko staltiesė su kampuose siuvinėtais našlaičių, rugiagėlių ir alyvų žiedais bei mėlynais siūlais kryželiu išsiuvinėta servetėlė.

pav. 16

Laima Virginija Mačėnienė (gim. Scherkus) prie šeimoje išsaugotų staltiesių. Ant stalo stovi Omos *malūnas*. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

pav. 17

Maria Scherkus (gim. Guddat) staltiesės. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

Troboje buvo du pagrindiniai kambariai: didysis arba svečių kambarys ir miegamasis.

Kiekvieną atvykusį šeimininkai sutikdavo svečių kambaryje prie apvalaus stalo, prašydavo neskubėti išvykti, kviesdavo ilgiau pasisvečiuoti, pernaktoti. Kambaryje buvo paklota lova, stovėjo didžiulė spinta ir radijas su patefonu viršuje. Besišnekučiuojant užsidėdavo paklaustyti plokštelę. Didžiajame kambaryje prie veidrodžio kabėjo rankų darbo kilimėlis su užrašu vokiečių kalba.

Prie Opos ir Omos lovos miegamajame buvo pakabintas paveikslas, vaizduojantis kaip Kristus neša kryžių.

OMOS GĖLYNAI IR VAISTAŽOLĖS

Oma mėgo auginti gėles, mokėjo jas prižiūrėti. Abipus pagrindinių sodybos vartų vešėjo jos pasodinti balti bijūnai, o prie mažųjų vartelių puikavosi du didžiuliai senovinių rožių krūmai. Rožės žydėdavo trumpai, bet skleidė saldų kvapą, kuris buvo „su niekuo nesulyginamas“. Rožių krūmai augo vešlūs, aukšti ir vienas su kitu susijungdavo sudarydami puošnią arką.

Darželyje Oma augino mirtas. Tantės ateidavo pasiskinti mirtų šakelių savo dukrų konfirmacijoms.

Oma augino daug mėtų, nes pati labai mėgo jų arbatą. Augino ir medetkas, bet vaikams jų gerti neduodavo. Arbatai nuo peršalimo naudojo sudžiovintus aviečių stiebelius, liepžiedžius. Namuose buvo pilna ajerų. Jų užpilu skalaudavo plaukus. Tačiau svarbiausia vaistažolė buvo laikomas puplaiškis. Tai pelkės augalas. Vaistams naudota puplaiškio šaknis. Ji buvo pailga, kartaus skonio, bet gydė visas ligas, ypač skrandžio ir virškinimo negalavimus. Šią karčią šaknį sudžiovindavo ir prieš vartodami pavirindavo. Puplaiškio šaknys buvo kasamos durpyno grioviuose. Jų reikėjo ieškoti vandenyje. Kasimui tikdavo tik tam tikras vasaros laikas. Puplaiškio šaknį labai vertino, todėl stengėsi laiku surinkti.

Kieme augo putinas ir kvapnūs jazminas. Šermukšnis matėsi kiek toliau, už sodo ir kiemo tvorelės. Oma rinkdavo šermukšnio ir erškėčių uogas, jas džiovindavo.

Senoji Oma buvo žolininkė. Vaistažoles ji rinko jau nuo pat jaunystės. Surinktus augalus veždavo parduoti į Kintų turgų. Rinkti visada eidavo viena pati, pagalbos neprašydavo.

Oma su Opa pas gydytoją nėra buvę. Viską gydėsi patys vaistažolėmis. Oma turėjo žinių, bet nemėgo apie tai daug kalbėti. Žolelių pridžiovindavo labai daug, todėl prireikus pas ją kreipdavosi artimieji ir kaimynai.

Vaistiniai augalai buvo džiovinami *šaltojoje kamaroje* arba sukabinami antrame namo aukšte (pastogėje), kur jie niekada negaudavo saulės. Ryšuliukais buvo džiovinami šalpusniai, kraujažolės, dilgėlės, ramunėlės, atskirai paskleidžiami balti bijūnų žiedai.

pav. 18

Opos August Scherkus gimimo diena

Prosenelė Marie Guddat sėdi kairėje, šalia su jazminų puokšte August Scherkus – jos žentas ir dukra Maria Scherkus (gim. Guddat). Prie namo, kuriame gyveno Marie Guddat su šeima. Rugpjūčio 9 d.

MEZGIMAS

Troboje stovėjo dvi Omos skrynios. Viena buvo ryškiai mėlyna, su ryšių spalvų tulpių ornamentais, o kita ruda, be piešinių. Puošnioji stovėjo tame pačiame kambaryje, kur ir *mangalis*, audimo staklės, verpimo ratelis. Žiemos metu buvo privaloma verpti vilnas, nes Oma laikė aveles. Žiemai reikėjo daug pirštinių, kojinių ir megztinių. Megztinius mezgė su pynėm ir su šio krašto ornamentais. Išliko Omos persipieštų raštų mezgimui sąsiuvinis. Kiekvienam lape – vis skirtingi ornamentai.

Žiemos metu Oma nuolat mezgė vilnones kojines, nes jų visuomet prireikdavo. Kojinės buvo gana ilgos – iki kelių ir visuomet pilkos spalvos, nes pilka buvo avies vilna. Siūlus mokėjo patys nusidažyti. Mėgo ryškias spalvas. Iš įvairiomis spalvomis dažytų siūlų mezgdavo megztinius. Tėvelio seserys raštuotais megztiniais apmezgdavo save, vyrus ir vaikus. Laima prisimena, kad Oma buvo numezgusi Opai ryškiai žalią megztinį, papuoštą dviem pynėmis. Vabalų kaimo vyrai mėgo pasipuošti moterų megztomis raštuotomis liemenėmis.

pav. 19

Sesės Mėta, Edith ir Helene Scherkus

Kojines Opa nešiojo ir vasarą. Jei klumpėmis avėjo, tai tikrai su vilnonėmis kojineėmis, nes kitaip kojai nepatogu. Ilgos, kelienas siekiančios kojinės saugojo nuo pelkėtose vietose dažnai sutinkamų gyvačių įkandimo.

Laima išsaugojo pirštuotas moteriškas pirštines, kurias jai atsiuntė tantė Helene, kai jau gyveno Vokietijoje. Puošnus jų raštas išmegztas pagal senųjų pirštinių pavyzdį. Dovana gauta maždaug prieš 30 metų. Anksčiau šias pirštines Laima mėgo dėvėti, tačiau dabar nutarė pataupyti: „Tegul lieka atminčiai“.

Tantės Helenos pirštinės numegztos iš pirktinių geltonų ir rusvų vilnonių siūlų. Pasak Laimos, visos šeimos moterys mokėjusios numegzti tokias dailias pirštines su lelijos raštu. Buvo mezgama iš įvairių spalvų vilnonių siūlų.

pav. 20

Tantės Helenos megztos pirštuotas moteriškos pirštinės su tradiciniais raštais. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

pav. 21

Tradicinis Advento vainikas, kurį pagal savo šeimos tradiciją nupynė Laima Mačėnienė (gim. Scherkus). Trečiasis Advento sekmadienis, dega trys žvakės. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

OMOS ADVENTO VAINIKAS

Laima prisimena, kaip nekantriai nuo pat vaikystės laukdavo to ypatingo laiko, kada troba pakvips mišku ir bus įžiebiamas Advento vainikas. Jį nupindavo senoji Oma. Šakų nereikėjo toli ieškoti – visas sodybos pakraštys buvo apsodintas aukštomis eglėmis, kurių buvo galima priskaičiuoti keliolika, ar net daugiau.

Pas Omą ir Opą Advento vainikas būdavo pakabintas palubėje, virš valgomojo stalo. Tokia puošmena sukurdavo šventinę nuotaiką. Sekmadieniais priešpiet, atėjus pamaldų laikui, (vienuoliktą ar dvyliktą valandą) būdavo uždegama Advento žvakė, skaitomas Šventas Raštas, giedama. Ten įstatytas žvakes uždegdavo paeiliui kiekvieną sekmadienį. Daugiau nedėjo jokių papuošimų. Paskutinį vakarą prieš Kalėdas buvo uždegamos ir įsiliepsnodavo visos keturios Advento vainiko žvakės.

Kai kaime būdavo laidotuvės, vainikus Oma pindavo namuose. Ant rėmo ji rišdavo eglisakius ir tujas, puošdavo gėlėmis. Bet Advento vainiko pynimo Laimai neteko matyti. Jį pamatydavo jau nupintą ir pakabintą.

Advento vainiko pagrindas buvo susukamas iš šieno, kuris neretai išsprūsdavo ir pasimatydavo pro raudonu kaspinu apsuktas eglų šakeles. Pagrindui tiko ir žilvičio vytelės. Opa pindavo krepšius, sakydavo *kiocius*, todėl namuose vytelių niekada nepritrūkdavo. Iš jų padarytus lankus nunešdavo ir sukabindavo ant aukšto. Ten jie sulaukdavo Advento, o kartais taip ir likdavo kabėti nepaliesti.

Vainiką nupindavo gana didelį – medinio rato dydžio. Pas tantę Helenę apie 1970-uosius metus Laimai teko pamatyti ir ant vežimo rato pakabintą Advento vainiką. Vaizdas giliai įsirėžė atmintin. Ji prisimena: „Kai maža būdama pas tantę Helenę pamačiau didžiulį Advento vainiką ant vežimo rato, negalėjau atsistebėti: kaip gražu!... Ir kabantys lenciūgėliai man kaip vaikui labai patiko, ir degančios žvakės. Atrodė neįtikėtina gražus paveikslas. Šventinis įspūdis liko visam gyvenimui!“

pav. 22

Advento vainiko stovas ir ėdžios su  ieniu Kintų evangelikų liuteronų bažnyčioje, 2017

ADVENTO VAINIKAS BAŽNYČIOJE

Kintų evangelikų liuteronų bažnyčioje naujų liturginių metų pradžia buvo pažymima su tradicija nupinti Advento vainiką ir padėti jį ant specialaus stovo. Senasis stovas buvo sukaltas iš natūralaus medžio. Vyriausioji parapijietė Erika Rudmokienė (gim. Naujoks, g. 1940 m., g. Kintų Rage, gyv. Suvernų k.) savo namuose išlaikė vieną tokio įrenginio detalę. Tai kryžmai sukaltos lentelės su skylė stovui įstatyti.

Paskutinis bažnyčioje išlikęs Advento vainiko stovas pradėjo klibėti apie 2008-uosius metus. Tuomet nagingi vyrai, pagal senąjį pavyzdį pagamino naują. Jis buvo nudažytas žalia spalva. Nors tai buvo naujovė, tačiau parapijiečiams ji pritiko.

pav. 23

Laima Virginija Mačėnienė (gim. Scherkus) pina Advento vainiką. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

Kitaip buvo sutiktas pirmasis Laimos nupintas Advento vainikas. Kai nepatyrusi pynėja vainiką pabandė papuošti blizgučiais, taip paslėpdama visus nelygumus, sulaukė pastabos iš 80-metės parapijietės Plonytės, kuri pasakė: „Laima, tu nesupyk, bet ant vainiko negali būti pridėta jokių blizgučių. Bažnyčioje turi stovėti tik eglisakių vainikas, raudonos žvakės ir raudonas kaspinas.“

L. V. Mačėnienė džiaugiasi, kad parapijos tarybos pirmininkės pareigos ją grąžino prie vainikų pynimo ir kitų senų vietinių tradicijų, kurios jai buvo žinomos nuo vaikystės Omos ir Opos namuose.

ĖDŽIOS SU KŪDIKĖLIU JĖZUMI KRISTUMI

Anksčiau Kalėdų išvakarėse Kintų evangelikų liuteronų bažnyčioje prie eglutės susirinkdavo nemažai parapijos vaikų. Jie giedodavo išmoktas giesmeles ir sakydavo eilėraščius. Ten pat būdavo pastatomos ėdžios su šieniu ir paguldytu gimusiu Jėzumi Kristumi. Šiuo metu parapijoje mažųjų kintiškių nebėra, tad ir ėdžios su Kūdikėliu prie papuoštos eglutės nebėra statomos.

ŠVENTŲ KALĖDŲ IŠVAKARĖS

Eglutę parsinešdavo Kalėdų išvakarėse. Ant šakų pakabindavo graikiškų riešutų, senovinių žaisliukų ir saldainių, kad vaikai galėtų juos nurašyti. Prisegdavo ir uždegdavo gyvas žvakutes. Oma mėgo rankdarbius, todėl ant eglutės atsirasdavo ir iš popieriaus pakarpytų snaigių. Naujais karpiniais virtuvėje buvo papuošiamas krosnies dūmtraukis.

Vakaras prieš Jėzaus Kristaus gimimą vadintas Kalėdų išvakarėmis. Susėdus prie stalo visi pagiedodavo ir pasimelsdavo, tik tada buvo galima vaišintis. Po dvyliktos visi džiaugdavosi sulaukę Šventų Kalėdų. Laiką parodydavo prie eglutės kabojęs laikrodis. Naujieji metai anuomet neturėjo tokios didelės reikšmės.

pav. 24

Kalėdos Vabaluose 1960 m.

Iš dešinės sėdi: Marie Guddat, Maria Scherkus (gim. Guddat) ir August Scherkus.

Centre stovi Mėta Scherkus ir jos vyras Kazys Andriuška.

PIPIRINIAI SAUSAINUKAI IR PYRAGAI

Prieš Kalėdų šventę Oma mėgdavo prikepti labai daug sausainukų. Juos vadino *pipiriniais*, nes buvo kepami su kvapniaisiais pipirais, pagardinami gvazdikėliais ir muskato riešutu. Muskatas buvo labai vertinamas ir visuomet atsirasdavo po ranka. Sausainukai atrodė smulkūs ir rudi kaip pinigėliai. Jų prikepdavo labai daug, kad užtektų ilgam. Be šių sausainių neapsieidavo nei vienos Kalėdos. Jie buvo tapę šventės simboliu.

Didžiausias metų šventes Laimai kasmet primena namuose likęs Omos *malūnas* (kavos malimo malūnėlis). Su juo ji susimaldavo ne tik kavos pupelės, bet ir kvapiuosius pipirus bei kitus prieskonius gausiems šventiniams patiekalams ir kepiniams.

pav. 25

Oma Maria Scherkus (gim. Guddat) šį kavos malimo malūnėlį naudojo ne tik kavos pupelėms, bet ir prieskoniams susimalti. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2023

Krosnyje, vadinamoj *mašinoj* prieš šventes prikepdavo tiek pyragų, kad jų užtektų visiems artimiesiems ir svečiams. Iškepdavo *marmurinį* keksą su kakava ir mielinį aguonų vyniotinį, kuris buvo ypač skanus ir visų mėgstamas. Opos ir Omos namuose susirinkdavo visi jų vaikai su antrosiomis pusėmis. O kai susibėgdavo dar ir vaikų vaikai, tai būdavo pilni namai!

KALĖDŲ PATIEKALAI

Oma šventiniam stalui mėgo gaminti šviežius kopūstus, patroškintus su obuoliais, kurie būdavo saldžiarūgščiai, todėl ypač tiko prie Kalėdų žąsies. Moliūgus valgė kaip garnyrą prie mėsos. Juos supjaustydavo kubeliais, konservuodavo su cukraus sirupu ir actu, gausiai pagardindavo gvazdikėliais.

Žuvį patys pasigaudavo. Lydeką paruošdavo su šviežia grietine, pridėdavo daug svogūnų ir karčiųjų (juodųjų) pipirų. Bulvės buvo supjaustomos apvaliais medalionais. Viską kartu troškindavo viename puode.

Gamino bulvių salotas. Jas supjaustydavo su svogūnais, sumaišydavo su pipirais, druska, actu ir aliejumi. Vadindavo *Kartoffelsalat*.

Prieš Kalėdas papjaudavo kiaulę. Gamino šaltieną, kepeninę (*Liverwurst*), patiekalus iš sumaltų plaučių ir širdies, kepė kraujinius vėdarus, troškino guliašą. Mairūnas buvo pagrindinis prieskonis mėsos patiekalams. Ypač jis tiko pagardinti kepenų paštetą. Prie mėsos, kaip ir prie žuvies visuomet buvo patiekama daug padažo, vadinamojo *zoso*.

Kai papjaudavo žąsį, kraują iškart suvartodavo. Kepdavo saldžius kraujinius blynus. Jie buvo raudoni, panašūs į lietinius. Ant kraujinių blynų priberdavo cukraus ir suvyniodavo... kaip skanu buvo!..

Opa mokėjo gaminti naminį alų. Pasigamindavo ir saldžios vyšnių trauktinės ar vyno. Namuose stovėdavo didelės kolbos su uogomis.

pav. 26

Kalėdos Vandos ir Ernst Scherkus'ų namuose. Su Kalėdų seneliu bendrauja mažoji Laimutė ir tantės Helenės vaikai – pusbrolis Rolandas ir pusseserės Marina, Lolita. Stovi mama Vanda.

Vabalai, 1969 m.

pav. 28

Kalėdų senelis tėvelis Ernst Scherkus. Vabalai, 1969 m.

pav. 27

Pusbrolis Rolandas drąsiai bendrauja su Kalėdų seneliu. Šalia Laimutė ir pusseserės Marina, Lolita.

Vabalai, 1969 m.

ŽODYNĖLIS

Dekis – staltiesė ar kitas užtiesalas

kleidė – suknelė

lenciūgėlis – grandinėle

malūnas – kavos malimo malūnėlis

mangalis – prietaisas išdžiovintiems skalbiniams lyginti

marmurinis keksas – keksas, kepamas su kakava

evangeliškos mišknygės – evangelikų liuteronų pamokslų rinkinys

staldis – tvartas

šaltoji kamara, šaltoji – patalpa troboje, skirta maisto produktams laikyti

štipelis – samtelis vandeniui pasemti

štūlis – kėdė

pipiriniai – kalėdiniai sausainiai su kvapniaisiais pipirais

tantė – teta

zosas – padažas

Nuotraukos iš Laimos Mačėnienės (gim. Scherkus) šeimos albumo ir MLIM archyv.

Mažosios Lietuvos muziejus, 2023 m. gruodžio 21 d.